

Когда соберу за букварь всі деньги, то думаю издать в таком же объеме букваря и личбу или арифметику. А потом космографию и географию нашего края, преимущественно в большем объеме, но не дороже 5 коп. Потом краткую историю нашего сердешного народ. И когда все сие сотворю, тогда назову себя почти счастливым» [13, с. 276].

Отже, видавничі задуми романтиків об'єднані прагненням зберегти фольклорно-етнографічні особливості нації, розвинути літературну мову на основі народнорозмовної, сформувати належний освітній рівень українців.

1. Бернштейн М. Журнал «Основа» і український літературний процес кінця 50–60-х років XIX ст. К., 1959. 2. Возняк М. З зарання української преси в Галичині // ЗНТШ. Т. СХL. 1912. Кн. V. С. 140–159. 3. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів, 1924. 4. Дорошенко Д. Пантелеймон Куліш. К., б. р. 5. Записки о Южной Руси: В 2 т. Издаль П. Кулишъ. СПб., 1856–1857 / Репринтное издание. К., 1994. 6. Комаринець Т. Традиції бароко в системі українського романтизму // Комаринець Т. Твори / Упоряд. О. Комаринець. Львів, 1999. 7. Письмо Н. И. Костомарова к издателю «Колокола» с предисловием М. Драгоманова. Женева, 1885. 8. Русалка Дністрова (Фотокопія з видання 1837 р.) / Вступна стаття О. І. Білецького. К., 1972. 9. Сверстюк Є. Іван Котляревський сміється // Сверстюк Є. На святі надій: Вибране. К., 1999. 10. Срезневський В. І. «Украинский альманах» 1831 року // Харківська школа романтиків: У 3 т. Т. 1. С. 32–50. 11. Шамрай А. «Запорожская Старина» І. Срезневського, як історико-літературний факт // Харківська школа романтиків: У 3 т. Т. 1. С. 51–74. 12. Шах С. О. Маркіян Шашкевич та галицьке відродження. Ювілейне видання у 150-ліття народин поета. Париж; Мюнхен, 1961. 13. Шевченко Т. Листи // Шевченко Т. Повне збір. творів: У 6 т. Т. 6: Листи. Нотатки. Фольклорні записи. К., 1964. 14. Яценко М. Т. Романтизм // Історія української літератури XIX століття: У 3 кн. Кн. 1 / За ред. М. Т. Яценка. К., 1995.

УДК 002.2(09)

Л. Дружинович

ЛЕСЯ УКРАЇНКА ПРО ЄВРОПЕЙСКУ І СВІТОВУ ЛІТЕРАТУРУ

Розглянуто погляди Лесі Українки на європейську і світову літературу з метою виявлення якісних творів світової літературної спадщини. Проаналізовано впливи на творчість Лесі Українки різних культур, зокрема грузинської, німецької, австрійської. Основну увагу звернено на епістолярну спадщину поетеси.

Considered are the views of Lesya Ukrainka upon European and world literature with the aim of discovering quality works of world literary heritage. Analysed are the influences of various cultures, Georgian, German and Austrian in particular; upon Lesya Ukrainka's activity. Special attention is paid to epistolary heritage of the poetess.

Геніальна поетеса, гордість українського народу — Леся Українка, залишила невмирущу скарбницю, яка стала надбанням світової культури. Її твори зробили сильний вплив не лише на літературу нашої країни, але й на письменство багатьох зарубіжних країн. В усьому світі знають і величають безсмертний подвиг славної Дочки Прометея, яка возвеличила свободу і соціальну справедливість. Вона переконливо довела, що людина повинна бути цінністю в суспільстві.

Леся Українка мала зв'язок із представниками культур багатьох країн. «Серед них поважне місце належить Грузії. Цей казковий край і досі зберігає пам'ять про співачку досвітніх вогнів.

Поетеса глибоко знала грузинську культуру. Особливо цінувала поему Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі». Вражали художню досконалість і епохальна актуальність багатьох проблем, піднятих у цьому шедеврї. Ідеї вірності, дружби, щирості, правдивості, прославлені в поемі, були дорогими серцю Лесі Українки.

Великий інтерес до Грузії і грузинського народу в поетеси посилили розповіді студента Київського університету Нестора Гамбарашвілі, який восени 1894 року наймав квартиру в Косачів... Молодий студент скоро завоював симпатію родини Косачів, подружився з Лесею та її сестрою Лілею» [1, с. 42].

Леся підтримувала дружні відносини із видатним громадським і політичним діячем Грузії — Шіо Чітадзе, з яким познайомилася ще 1896 року в Києві. Їх об'єднували демократичні ідеї і розуміння необхідності суверенітету українського та грузинського народів. «Згодом Леся поїхала на Кавказ і ближче познайомилася з його народом. У 1903–1905 роках вона проживала в Грузії. Там і лікувалася. Звідти писала Агатангелу Кримському, що читає грузинських і вірменських белетристів у російських перекладах, цікавиться піснями народів Дагестану. На Кавказі застали її вісті про події першої російської революції. І в Грузії точилася жорстока боротьба. Леся писала матері, що на тротуарах Тбілісі у січні 1905 року стояли калюжі людської крові. Великий жаль викликала в неї поразка грузинського народу в його боротьбі за визволення з-під самодержавного гніту. Події в Тбілісі надихнули поетесу на написання своєрідного триптиху «Пісні про волю», в якому зображена картина могутніх демократичних виступів і висловлена впевненість у перемозі народів, що прагнуть до незалежності» [1, с. 42].

Вияв всебічного обдарування Лесі Українки постає через її розуміння нової людини, порівнюючи при цьому різні літератури. «Образ нової людини Леся Українка подає через постаті давньої історії грецької міфології та українського фольклору, християнської філософії. Вільне володіння більше, як десят'ю мовами, знайомство з культурою багатьох країн Азії, Африки і Європи, обізнаність з традиціями свого та інших народів — ознака високої культурності. Нова людина Лесі Українки це та, яка сильна своїм світоглядом, а не характером, світоглядно-духовна, а не тілесно-чуттєва. Леся Українка відстоювала право митця використовувати історичні документи, щоб з'ясувати причини суспільних антагонізмів у всій глибині. Як вважала Леся, слабкість грецьких і римських філософів, перших християн полягала в тому, що їм бракувало саме світоглядної відваги. Вони не руйнували Бастилії, а будували нові в'язниці. Ідея терпіння та примирення з негативними життєвими реаліями протиставляла ідеєю свободи і справедливості, а змістом творів є не стільки боротьба людей, а боротьба ідей. Увагу Лесі привертала теоретичні питання розвитку епічної драми. Грецький філософ Арістотель обґрунтував теоретичні засади епічної драми і зафіксував існування трагедії з епічним складом.

Французький просвітителю Д. Дідро вважав можливим створення романтичних драм, Б. Брехт зміст і епічну форму натуралістичної драматургії запозичив із французьких романів. На початку ХХ ст. розвивається драма політична, як відгук драматургів на осмислення давньої історії в сучасному аспекті. Леся Українка ґрунтовно досліджує людські стосунки у соціально-екстремальних конфліктах («Кассандра», 1907)» [9, с. 51–52].

У статті «Зарубіжна література в критиці Лесі Українки: позиція і метод» дослідниця Л. Оляндер зауважує: «Досліджуючи типологічні явища в літературному процесі, простежуючи їхні коріння, Леся Українка водночас виявляє ідейно-естетичне відношення до світу кожної творчої особистості, визначає свою позицію, власне ставлення до ролі мистецтва в загальнокультурному просторі, в житті народу. Не забуває вона і про вплив однієї літератури на іншу» [7, с. 51].

Культурою Німеччини та Австрії, Леся Українка цікавилася впродовж усього творчого життя, «вони відіграли немало роль у духовному розвитку письменниці, формуванні її творчої індивідуальності» [8, с. 214]. Важливим джерелом поглиблення знань про культуру німецького та австрійського народів були поїздки Лесі Українки 1891 р. до Відня і 1899 р. до Берліна на лікування. «Леся Українка пильно вивчала творчість Гауптмана, перекладала його «Ткачів», драму, яка, на думку поетеси, відкрила новий напрям в європейській драматургії, є її вершиною» [8, с. 218]. В епістолярній спадщині письменниці знаходимо численні свідчення того, яким суттєвим фактором духовного життя Лесі Українки була музика, зокрема творчість німецьких та австрійських композиторів. «Контактування Лесі Українки з художньою творчістю Г. Гейне спостерігається впродовж усього її життя. Поетеса намагається творчо переосмислювати ідейно-художні тенденції та поетичні образи Г. Гейне, що особливо відчувається в її поемі «Давня казка»... Гейнівським образом «лицаря святого духа» Леся Українка висловлює свої волелюбні погляди, оптимістичні революційні настрої» [8, с. 223].

Леся Українка найпершою представляє українське письменство двадцятого століття у світовій літературі — вона, саме вона, «відкриває своєю творчістю першу сторінку в українській літературі двадцятого століття» [3, с. 49]. Стаття Юрія Бойка-Блохина «Стильові пошуки Лесі Українки на тлі світової літератури» далі конкретизує європеїзований світогляд Лесі Українки, але уже у його зв'язках з естетикою великої поетеси. Філософські ідеї Шопенгауера, які пережили свого творця і володіли думами кінця ХІХ–поч. ХХ ст., та філософія Бергсона були співзвучні Лесиній натурі, бойовито настроєній супроти будь-якого догматизму. «Ю. Бойко-Блохин бачить творчість Лесі Українки в контексті європейської художньої культури поч. ХХ ст.» [3, с. 51].

Львівський критик М. Данько (1883–1971) визнавав, що вона, тяжіючи загалом до європейської культури, заклала основи незалежного розвою української літератури: «Беручи до уваги переконливу силу і різноманітність німецького романтизму, поетеса творчо використовувала також неоромантичні джерела французької та італійської літератур» [5, с. 76].

Лариса Мірошніченко звернула свою увагу на різнобічність художньої обдарованості поетеси. А тому наголосила на тому, що «свідчення Лесі Українки про жадання творчості своєрідно перегукуються зі спостереженнями сучасних психологів, що посутньо розвивають думки Гегеля, — про вище призначення мистецтва як потреби людини в поглибленому двоєдиному засвоєнні світу і самої себе» [6, с. 63].

У праці «Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд» А. Бичко пише: «І де б не перебувала Леся, вона не могла не ввійти в життя того народу, який оточував її. Так, у циклі «Кримські спогади» відтворено не лише природний ландшафт Криму, історичні місця півострова — «Бахчисарай», «Бахчисарайський дворець», «Бахчисарайська гробниця», згадуючи перебування тут російського поета Надсона («Надсонова домівка в Ялті»), долю Іфігенії, яку врятувала Артеміда, перенісши її в Тавриду, відповідно до грецької міфології, а й досить глибоко проникає вона в духовне життя народу, який на той час був основним населенням Криму — кримських татар. З симпатією змальовує портрет «Татарочки», а в поетичній поемі «Айша та Мохаммед», як зазначалося, звертається до своєї центральної проблеми — ствердження свободи почуттів, що і складає найвищу «розумність» світу» [2, с. 171].

Проте, найбільше ми можемо дізнатися відгуків Лесі Українки про світову і європейську літературу не із літературознавчих досліджень творчості поетеси, а з її власних висловлювань, тобто з епістолярної спадщини, листів. Розглянемо деякі з них, написані у період з 1876 до 1897 років.

Так, у листі до Драгоманових (25 березня 1888 р., Колодяжне) Леся пише про своє зацікавлення літературою: «Книжки ваші я всі прочитала, і вони мені дуже сподобались, збираюсь навіть дещо перекладати. Найбільше мені згодився словар, бо я почала переводити «Одіссею» і вже переложила дві рапсодії (...). Дуже прошу вас, коли можете достать, то пришліть мені французький переклад драми Толстого «Власть тьми», страшенно цікаво, як вона може виходити у французькому перекладі» [4, с. 20]. Бачимо, що Леся Українка, вже в юному віці намагається аналізувати і порівнювати твори класиків світової літератури. Вже у наступному листі (До М. П. Косача, травень 1888 р., Колодяжне) Леся Українка пише: «Прочитала я «Власть тьми», чудная драма, дуже багато страхів, і, вже правда, язык настоящий» [4, с. 21]. У листах до брата Михайла Леся найбільше ділиться своїми здобутками і творчими планами: «Я тепер уже кінчила своє безголов'я, «Самсона» того, і пишу «Одіссею», писатиму її цілу зиму» (Лист до М. П. Косача, початок жовтня 1888 р., Колодяжне)» [4, с. 25]. Листом до матері, О. П. Косач (8 липня 1889 р., Одеса), Леся Українка наголошує: «Не забудьте, мамочко, прислати мені «Прометея» [4, с. 30]. Багато відгуків про літературу знаходимо і в інших листах. Леся пише: «Вчора я їздила до міста і одержала від Комарових «Perles de la poé sie» («Перлини поезії»). Читаю їх сьогодні цілий день і насолоджуюсь! «Pauvres gens» («Бідні люди») прочитала, постараюсь конечно їх перекласти. Дуже я була рада, коли знайшла-таки «Lucie» Alfred'a de Musset («Люсі» Альф-

реда де Мюссе), — сі вірші мені надто подобаються, більше всіх його віршів. Взагалі там є багато прехороших речей, і я дуже-дуже тобі вдячна за те, що ти мені швидко переслала сю книжку, бо я таки останнього часу сиділа «на безкнижжі» (До О. П. Косач (матері), 18 серпня 1889 р., Одеса) [4, с. 32]. Леся Українка визнає: «Адже, як би там не було, а література моя професія» (До М. П. Косача, 8–10 грудня 1889 р., Колодяжне) [4, с. 38]. У цьому ж листі найбільше виявляються літературні зацікавлення поетеси. Вона розмірковує про те, що, на її думку, найбільш варте уваги серед світової літератури і потребує перекладу українською мовою: «Берусь перекладати всі чотири подорожі Гуллівера, тепер вийшло нове повне видання, і ми в Одесі купили перший том («Ліліпути і велети»). Почну його перекладати, як тільки виправлю свою уліту, котра вже скінчена, але я роблю їй, як мама каже, вигризку. Пришлю її вам, хоч і здається мені, що вона для збірника трохи довгувата. «Bergidylle» (Гейне) хутко скінчу. (...) Окрім «Lieder», я маю вже 7 пісень «Atta Troll'я» (колись же й цілого скінчу). (...) Отже, найперш треба «привести в извесность» все, що єсть готово з перекладів. Далі могли б видати Мольєра, якби Самійленко викінчив, нарешті, свого «Tartuffe'a» і «Mariage forse» («Тартюфа» і «Шлюб з примусу», франц.), а там би іще хто-небудь що переклав. Короленка треба б цілого видати: «Ліс шумить», «У великодню ніч», «Ночью», «Старий дзвонар» (...). «В дурном обществе» я давно наважила перекласти, мама обіцяє «Сліпого музиканта», а решту перекласти — чей, таки знайдуться людиці. Гаршина теж треба цілого, я наперед беру «Красный цветок». Взагалі щодо письменців, то се ще не велика мація перекласти, аби тільки людей було досить та охоти не бракувало, а от з італійцями та з англічанами, то трудна справа. Ага, от іще: конечно Сервантес повинен бути у нас, а то що ж за європейська бібліотека буде без «Дон Кіхота»! (...). ...коли перекладча література має видаватись для народу (для простого народу), то тоді каталог творів до перекладання можна, і навіть треба скоротити, бо навіщо ж народові, принаймні тепер, тії Полі Бурже, Байрони, Леопарді та хоч би Шіллер і Гете? Коли ж се видання має бути і для інтелігенції, то тоді список треба б іще розширити, помістити туди: Сервантеса, Бомарше, Петрарку, Шеньє, Бальзака, Леонт де Ліля, Вальтер Скотта, Вольтера, Руссо, Сталь, Сирокомлю, Конопніцьку, Надсона, Некрасова. Мені здається, що без сих авторів наша література буде аж надто неповна. Щодо Мопассана, то над ним, я думаю, не варт собі голови сушити, бо в його творах чиста ідея натуралізму зовсім зіпсувалась і вийшло щось таке, про що не варт і говорити (...). ...прозаїчні твори англійських та італійських авторів можна перекладати із руських перекладів, але вірші треба конечно перекладати з первотвору, бо інакше може вийти щось зовсім далеке і неподобне» [4, с. 38–39]. «Так от, я думаю так: з Байрона треба перекласти «Чайльд Гарольда» й «Манфреда», з Беранже кілька найкращих chansons (пісень)» [4, с. 41]. Леся Українка наголошує на потребі перекладу таких творів: «Старий капрал», «Король Івето», «Моє старе вбрання», «Пан сенатор» і т. д.; Брет Гарта — одно або два оповідання; Гаршина — цілого, Гете — «Фауста» і «Вертера»,

кілька дрібних віршів; Гейне — «Lieder», «Reisebilder», «Atta Troll»; Гончарові — «Обрив» і «Обломов»; Гюго — «Знедолені», «Собор Паризької богоматері», «Трудівники моря»; Діккенса — «Давид Копперфільд» і дещо з менших новел; Доде — «Жак»; Достоевського — «Записки из мертвого дома» і «Преступление и наказание»; Єжа — «Кузьма Єж»; Жорж Занд — «Les compagnons du tour de France», Залеського — деякі вірші; Золя — «Гріх абата Муре» і «Пастка»; Короленка — всього; Крашевського — «Остап Бондарчук»; окремі твори Крестовського, Леопарді, Лесажа; Мальчевського — «Марію»; Міцкевича — вірші; деякі вірші Мура; Мюссе — «Люсі», «Мої в'язниці», «Ночі»; твори Ожешкова, Пушкіна, Пруса, Сенкевича, Словацького, Свіфта, Толстого — «Война и мир», «Анна Каренина»; Тургенєва — «Отци и дети», «Дворянское гнездо», «Накануне»; твори Шекспіра, Шіллера, Щедрина, Флобера, Сервантеса, Бальзака, Леонт де Ліля, Вальтера Скотта, Бомарше, Петрарки, Шеньє; вірші Лермонтова, Франсуа Коппе.

Леся Українка в листі до М. П. Драгоманова (5 січня 1890 р. Колодяжне) пише: «Серед киян молодих остатнього часу починає ширитись європеїзм; вони починають учити європейські мови і інтересуватись європейською літературою» [4, с. 45]. Пишучи до дядька Михайла Драгоманова, Леся цікавиться становищем болгарської літератури. Вона звертається до дядька за порадою: «Порадьте мені: оце хочу собі купити Біблію, та не знаю, яку краще: чи грецьку, чи слов'янську, — думаю, грецьку краще. Звісно, жидівська була б найкраща, та що ж, коли не знаю по-жидівськи. В Біблії, окрім всього іншого, маса грандіозної поезії, і мені скучно, коли я довго її не читаю» [4, с. 125]. Активно обговорює Леся Українка літературний процес з Іваном Франком: «Шкода мені, що я не можу побачити Вашого видання Гейне (...). Щодо В. Гюго, то я ostatніми часами ще нічого не перекладала — багато було роботи іншої» [4, с. 133].

Леся Українка була універсальним знавцем світової літератури, «опанувала її найрізноманітніші форми, та завжди вистачало їй снаги запозичене наділяти неповторним, зближувати його з історичним моментом. Варта вона якнайпочеснішого місця в усій європейській літературі. У ній не просто туга за людською досконалістю, тут людська досконалість править за конструктивне начало людського буття» [3, с. 51].

Знання Лесею Українкою світової літератури і вирізнення нею справді якісних творів світової класики з-поміж інших, менш вартісних, повинно бути на сьогоднішньому етапі розвитку літератури тим еталоном, до якого буде прагнути сучасний читач.

1. Бедь М., Скавронський П. Леся Українка і Грузія // Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури. Наук. зб. Вип. 3. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, с. Колодяжне, 24–25 лютого 2006 року. Луцьк, 2006. С. 42–44.
2. Бичко А. Леся Українка: Світоглядно-філософський погляд. К., 2000. 3. Ігнатенко М. Леся, ми і європейська культура XX ст. // Слово і час. № 3. С. 49–54. 4. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10. Листи (1876–1897). К., 1978. 5. Лопушанський Я. Німецькомовне

відлуння творчості Лесі Українки // Слово і час. 2002. № 3. С. 68–77. 6. Мірошниченко Л. Дещо про різнобічність художньої обдарованості Лесі Українки // Диво слово. 2002. № 3. С. 63–65. 7. Оляндер Л. Зарубіжна література в критиці Лесі Українки: позиція і метод // Науковий вісник ВДУ. 1999. № 15. С. 49–51. 8. Погребенник Я. Леся Українка у зв'язках з німецькою культурою // Леся Українка: Публікації. Статті. Дослідження. К., 1984. 9. Хмільєвська І. Творчий потенціал і світоглядні позиції Лесі Українки // Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури. Наук. зб. Вип. 3. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, с. Колодяжне, 24–25 лютого 2006 року. Луцьк, 2006. С. 50–53.

УДК 002.2

М. М. Москаленко

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ (20–40 рр. ХХ ст.) З ПРОЕКЦІЄЮ НА СЬОГОДЕННЯ

Подано ретроспективний аналіз організації та випуску навчальних видань України 20–40-х рр. Проаналізовано тенденцію змін, які повторюються на якісно новому рівні з проекцією на сучасне навчальне книговидання.

Retrospective analyze of organization and issuing of scientific publications in Ukraine in 20–40-th are given. The tendency of changes, that repeats on qualitatively new level with projection on up-to-date scientific book publishing are analyzed.

Останнім часом у колах фахівців — педагогів, видавців — усе частіше висловлюється думка, що серйозна розмова про навчальну книгу і пов'язану з нею видавничу діяльність, не ведеться в жодному книжковому чи періодичному виданні. Немає висококласного професійного висвітлення проблемних питань, зокрема, у виданні підручників, їх прогресивної критики, описів досвіду, у яких поряд із здобутками конкретної видавничої фірми, тобто матеріалами рекламно-іміджевого чи комерційного характеру, подавався б аналіз проблематики її діяльності в історичному аспекті, вказувався досвід подолання конфліктних або об'єктивно складних ситуацій.

Втім, проблеми створення підручників завжди були і є актуальними в усіх країнах світу, а в останнє десятиліття набули особливої гостроти і в Україні, у зв'язку з реформуванням шкільної освіти. Разом з тим, досягнути поступ навчального книговидання в Україні неможливо без знання історії цього питання. Її висвітленню з проекцією на сьогодення й присвячено це дослідження.

Вплив підручника на людину можна порівняти хіба що із впливом найсучасніших засобів масової комунікації, з тією різницею, що він набагато триваліший і до того ж примусовий. У соціально-психологічному значенні, підручник (якщо розуміти під цим поняттям усю сукупність підручників, що супроводжують людину протягом усього життя) є авторитетом — духовною опорою, на яку переноситься роль учителя, батька (на якомусь етапі життя — і вищого авторитету). Таке явище відомий австрійський психоаналітик Зигмунд Фройд назвав трансфером, тобто перенесенням [3, с. 5].